

Becsey Zsolt László¹

FENNTARTHATÓ GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY KÖZÉP-EURÓPÁBAN

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a közép-európai régióban, a rendszerváltó EU tagállamok – benne kiemelten Magyarország – gazdasági felzárkózásának fenntarthatóságát vizsgálja. Elemzi, hogy – közgazdaságilag fontos demográfiai szempontok mellett – a GDP felzárkózás reál és nominális értékeinek különbsége az előbbi javára figyelmeztet arra, hogy a nem megalapozott felzárkózás még nem ad okot a korai öröme. Meg kell küzdeni azzal is, hogy felzárkózás közben a makrogazdasági egyensúlyi helyzetet is megtudják tartani, hiszen a keletkező hiányokat a külső finanszírozásra jobban rászoruló, még tőkeszegény országok nehezebben és nagyobb kockázattal tudják csak finanszírozni. A fenntartható egyensúlyi helyzethez pedig olyan minőségi felzárkózási szempontokat is szükséges teljesíteni, mint a tanulmányban elemzett innovációs területek, vagy a saját tulajdonú cégek szerepének növelése a termelésben, vagy a szociális és területi vonatkozású társadalmi kohézió erősítése, hiszen az extenzív felzárkózási faktorok már kimerültek, akárcsak mint egy-másfél évtizeddel ezelőtt a déli EU periféria országai esetében. A vizsgálatok alapján kirajzolódik az, hogy a közép-európai régió országai közül néhányan mélységében is megfogták a fenntartható felzárkózáshoz szükséges folyamatokat, míg mások, elsősorban Románia és kisebb mértékben Magyarország, még inkább javuló minőségi mutatókat kell, hogy felmutassanak ahhoz, hogy felzárkózásuk tartós legyen.

A tanulmány a vizsgálatot 2022 január elején zárta, így a COVID válság hatásai bekerültek a vizsgálatokba, de az utána következő időszak,

¹ Egyetemi docens, Károli Református Egyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Társadalomtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, e-mail: becsey.zsolt@kre.hu

beleértve az ukrán-országi katonai konfliktus regionális hatásai, nem képezi ennek az elemzésnek a tárgyát.

A dolgozatot kiegészítik a függelékben olyan ábrák, melyek segítségével jól érzékelhető a felzárkózás hosszabb távú mutatói, valamint egy rövid kiskátéval is segítjük az érdeklődő olvasók könnyebb felkészülését.

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt időszakban minden közép-európai országban előtérbe került annak vizsgálata, hogy vajon az adott ország gazdaságilag felzárkózik-e az EU-hoz – azon belül az eurózónához –, és főként, hogy milyen mértékben. Ez a kérdés most hazánkban különösen időszerűvé vált, hiszen tudjuk, hogy geostratégiaiilag hamarosan új helyzet fog előállni, mivel a jelenlegi tervek szerint 2023-ban Horvátország, 2024-ben pedig Bulgária is csatlakozhat az euróövezethez;² és bár nincs kölcsönösen elfogadott konkrét időpont Románia csatlakozására, az ottani elit az évtized végére kalkulálja a csatlakozás lehetséges dátumát.³

Tudjuk, hogy Dánia és Svédország csatlakozása jelenleg nincs soron – és ezt az EU részéről is tudomásul veszik –, de azt is látjuk, hogy a két északi ország szintén nagyon fegyelmezett gazdaságpolitikát, és azon belül fiskális és monetáris politikát folytat, akár egyoldalúan is. Az igazi kérdés az évtized második felében az lesz, hogy az euróövezeti tagságot halogató Magyarország, Lengyelország és Csehország – nagyrészt a többi

²A két ország 2020. július 10-én csatlakozott az euróövezet előszobájának tartott ERM II árfolyamrendszerhez. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1321, Letöltve: 2022. január 5.

Horvátország már a konkrét bevezetési lépéseket is megkezdte 2021 és 2022 folyamán, és 2023 január elsején csatlakozik a közös valutához.

³Románia számára – a jegybank alelnökének 2021. december 15-i hivatalos nyilatkozata szerint – az EKB és az Európai Bizottság 2022. júniusi konvergenciajelentése 2029-et határoz meg a legújabb bevezetési céldátumnak az eddigi (legutóbbi) 2024 helyett. Románia jelenleg túlzottdeficit-eljárás alatt áll, nagyon rosszul halad a kritériumok teljesítésével, leértékelő árfolyamkurzusa ellenére is egyensúlyi gondjai vannak.

<https://www.intellinews.com/romania-to-postpone-euro-adoption-target-until-2029-230290/>.

Letöltve: 2022. január 5.

24 európai államtól függetlenül – mennyire lesz képes a jövőben is önálló monetáris és e mögött olyan növekedési politikát folytatni, amely saját fejlődési lehetőségeit a lehető legjobban használja ki.

Ebben az új geopolitikai helyzetben robbant ki a pandémiaválság, melynek kapcsán újra előtérbe kerültek azok az aspektusok, hogy ki hogyan tud fenntartható gazdasági növekedést elérni a közeli jövőben, megvalósítható-e Közép-Európa felzárkózása úgy, hogy egyidejűleg a fenntarthatóság kritériuma is megmaradjon. Ez utóbbi kérdésben is eltérő meglátások jelentek meg a szakmai közbeszédben, de véleményem szerint abból a megközelítésből érdemes kiindulni, mely a környezetvédelmi, államháztartási és demográfiai szempontokat is figyelembe veszi a következő évtizedre vonatkozóan.

Dolgozatomban ennek a kérdésnek az összetevőit járom körül, úgy, hogy a gazdasági növekedési ütem fenntarthatóságának szempontjainál nemcsak a felzárkózás reálütemét vizsgálom, hanem azt is megnézem, hogy milyen demográfiai, valamint más minőségi fenntarthatósági szempontok játszanak benne szerepet.

Nézetem szerint ugyanis nemcsak mennyiségi felzárkózásunkat kell megvizsgálnunk, hanem azt is, hogy az mennyire tartható fenn az ezt indokló és megalapozó minőségi szempontokkal együtt. Nincs egységes megközelítés arra nézve, hogy mit értünk ennek kritériumán, de magam az eddigi vizsgálódásaim alapján igyekszem megvilágítani azokat a mérőszámokat, indikátorokat, melyeknek segítségével valóban megalapozottnak minősíthető a felzárkózás. Ez nemcsak ahhoz szükséges, hogy az eurózónában meghatározott fejlettségi szintünket több oldalról nézzük meg, hanem ahhoz is, hogy elkerüljük a déli periféria, elsősorban Görögország sorsát. Ott ugyanis elvált egymástól a mennyiségi és a minőségi felzárkózás, vagy felzárkóztatás.

2008-2009-ben ugyanis pénzügyi válság tört ki a déli periférián, mely főleg Görögországban okozott kataklizmát, de pénzügyi segítséget kellett adni a spanyol, a portugál és a ciprusi, majd a szlovén pénzügyi, illetve államháztartási rendszernek is. Ennél fontosabb azonban az, hogy később olyan folyamatok valósultak meg ezekben az országokban a felzárkózás terén, amelyek ritkaságnak számítanak az EU történetében, és amelyek ráadásul a hosszú távú egyensúlyi nehézségek orvoslásával is párosultak. Meggyőződésem, hogy a válság idején a mennyiségi ered-

mények nem tükrözték a minőségi felzárkózási mutatók szintjét, és a válság kezelésekor, 2010–18-ban ennek a kettőnek az összedolgozása történt meg az EU határvidékén, alapvetően a mennyiségi növekedés visszavágásával. Mindezt szükséges tanulmányozni és figyelembe venni akkor, amikor a közép-európai térség felzárkózásáról beszélünk, vagyis mindkét vonatkozást meg kell vizsgálnunk.

Rövid tanulmányomban erre teszek kísérletet. Módszertani okból és a terjedelem korlátai miatt ugyanazokat a karizmatikus régióbeli országokat hasonlítottam össze az EU egészével, kivéve azoknál a mérőszámoknál, ahol ez nem volt lehetséges; ilyenkor Ausztria volt az etalon.

2. A FENNTARTHATÓSÁG ÉRTELMEZÉSE

Napjaink egyik lényeges vitakérdése lett a fenntarthatóság ügye. Korábban is megjelentek már ezzel kapcsolatosan koncepciók, ENSZ-jelentések; az első például a hetvenes évek elején a Római Klubtól, a fejlett világ zéró növekedéséről. A nyolcvanas évek végén megjelent az ún. Brundtland Bizottság jelentése és meghatározása is, mely már a következő nemzedékek azonos erőforrás-lehetőségeire vonatkozott.⁴ Ez most újra középpontba került, hiszen egyre több mozgalom jelenik meg azzal kapcsolatban, hogy a fenntartható fejlesztési célokat – melyeket az ENSZ rendszerén keresztül is fejlesztünk – hogyan kellene összekapcsolni a felzárkózó országok gazdasági növekedési céljaival. Szűkebben véve az Európai Unión belül is állandó vita bontakozik ki arról, hogy a nagy pólusokhoz – pl. az USA-hoz vagy Kínához, de akár a világgazdasághoz – képest milyen gazdasági növekedést tudunk felmutatni. Vajon a növekedési ütem vitathatatlan lelassulása más viszonyítási alapokhoz képest jónak vagy rossznak minősíthető-e, és ezzel a növekedéssel együtt, szigorúbban, el lehet-e érni azt, hogy a következő nemzedékre legalább ugyanolyan környezetet hagyjunk – ha már javítani nem tudunk rajta –, mint amelyet mi átvettünk elődeinktől? Magyarországon

⁴ Bővebben:

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/2020/fenntarthatos_fejlo-des_indikatorai_2020.pdf, Letöltve: 2022. január 5.

is több különféle irányú megközelítés van forgalomban, hiszen sokan a gazdasági felzárkózást tekintik a magyar stratégia első számú elemének, és nem egyforma súllyal veszik figyelembe ennek egyes fenntarthatósági elemeit, akár demográfiai, akár költségvetési, akár környezetvédelmi szempontokról legyen szó.

Mivel ennek a kérdéskörnek rendkívül szerteágazó területei vannak, a továbbiakban nem a természeti, hanem csak a gazdasági vonatkozásokra összpontosítok, abból is csupán néhány általánosabb célt emelek ki regionális helyzetünk tükrében.

Az első szempont – mint utaltam rá – az, hogy szabad-e a gazdaságilag fenntartható növekedésre csak a hagyományos módon tekinteni, vagyis kizárólag a GDP növekedésére figyelni, vagy akkor már nézzük meg annak a fenntarthatóságát is, vagyis egyensúlyának hátterét. Kérdésként tehetjük fel: Vajon milyen egyensúlyi helyzetet minősítünk fenntarthatónak? EU-tagként olyat, amely teljesíti a maastrichti feltételeket, akár bent vagyunk az eurózónában, akár nem? (Mit értünk ebben pontosan reálkonvergencián?) Vagy elegendő a túlzottdeficit-eljárás szempontjait vizsgálni? Esetleg jobb, ha figyeljük a strukturális – egyszeri és külső tételek nélküli – deficitet is? Vegyük-e figyelembe a középtávú hiánycélt (MTO), netán az egyensúlyi költségvetést? Megannyi kérdés, amire az EU-tagállamok is különböző válaszokat adnak; magunk is különböző szempontok alapján vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket.

A magyar Alaptörvény is foglalkozik ezzel a témával, hiszen rögzíti, hogy a GDP 50 százalékánál nagyobb magyar államadósság mellett nem szabad növelni az eladósodottsági rátát, kivéve, ha gazdasági visszaesés van.

Itt érdemes még azt is megjegyezni, hogy az Európai Unióban a 2008-as válság után, éppen a magyar elnökség alatt tető alá hozott szigorító csomagokkal sikerült olyan fegyelmet a tagállamokra kényszeríteni, amelynek révén szinte mindenütt csökkent az adósságráta, és a 2020-as pandémia előtt már egyetlen tagállam sem volt túlzottdeficit-eljárás alatt. (Románia viszont pontosan ekkor, a 2017-19-es hiány miatt került eljárás alá.) Tanulva a pénzügyi válság alatti kudarcból, az EU a pandémia alatt lehetővé tette nemcsak a lehetséges nagyobb költségvetési hiányt, hanem lazította az állami támogatási szabályokat is, sőt ezeket 2022-ben fenn is tartotta. A két válság közötti időszak sikerének tekint-

hető, hogy a lassabb növekedés ellenére 2018-ra minden EU-tagállam a piacról finanszírozta szuverén adósságait, és a válság alatt sem kellett egyiknek sem az IMF-hez, vagy akár az ESM-hez fordulnia – ez többi az EU saját tagállami mentőeszköze fizetési zavarok vagy azonnali banktőkésítések esetére –, sőt ilyen kényszerűség még 2020 elején sem merült fel. A következő évek egyik nagy versenye az lesz, hogy mely tagállamok tudnak majd visszatérni a 2019-es GDP szintjére, illetve ezzel együtt a 2019-es adóssági szintre.⁵ Ezzel együtt az EU 2021-ben elindított Új Generáció csomagja jelentős mennyiségben – összesen 750 milliárd eurós plafonértékkel – pumpál pénzt a tagállamokba; de ez nem fizetési problémákkal függ össze, hanem a gazdaság gyors újraindításának, strukturális reformjának olcsó likviditási igényét jelzi.⁶ Nézzük most meg először a fenntartható gazdasági növekedés egyik legfontosabb összetevőjét, a demográfiai tényezőt!

3. DEMOGRÁFIAI FENNTARTHATÓSÁG

3.1. A demográfiai fenntarthatóság esetében azt vizsgáljuk meg, hogy miként alakulnak a demográfiai viszonyok. Itt két tényező lényeges:

– Hogyan és mely földrészekem emelkedik a lakosságszám migrációs nyomással együtt, és hogyan alakul a Föld népesedése?

– Milyen folyamatok uralkodnak a felzárkózó volt szocialista országokban, és összességében hogyan változik a lélekszám – nemcsak relatíve, hanem abszolút értékben is? Ez utóbbi azért érdekes, mert az egy főre jutó GDP-t lényegesen befolyásolja az a trend, hogy csökken vagy nő a lakosság száma a vizsgált országokban.

⁵ Bár sokan csak azt emlegetik, hogy a tagállamok 2021-ben nagyrészt már elérték a 2019-es GDP-t – Írország például 2020-ban is növekedett, Litvánia stagnált –, de ugyanennyire fontos, hogy milyen egyensúlyi áron. A 27 tagállamból előreláthatólag Írország tudja 2021-ben visszanyerni a 2019-es adósságrátáját, 2022-ben pedig a jelek szerint csatlakozik hozzá Svédország. (Európai Bizottság, előrejelzés, 2021. november)

⁶ A tagállamok közül a transzfer részen kívül a válság által jobban sújtott, és így reformokra kevesebb forrással rendelkező Spanyolország, Olaszország, Görögország felveszi a teljes kölcsönrészét, de részben kér ilyen forrást Románia, Szlovénia, Ciprus és Lengyelország, sőt Magyarország is jelezte erre az igényét.

3.2. A világtrendeket vizsgálva (*ld. 1. táblázat*) világosan látható, hogy adminisztratív intézkedések (ld. Kína) nélkül is csökken a termékenységi ráta a gazdasági növekedéssel, a polgári középosztályosodás, a tanulási lehetőség, a nyugdíj, vagyis a valódi felemelkedés javuló kilátásaival párhuzamosan. Nem véletlen, hogy Latin-Amerikában már megállt a népesség számszerű növekedése, és nagyon biztató az indiai helyzet is. Ha megnézzük a szubszaharai területet vagy általában az alacsony fejlettségű besorolásba helyezett államokat, akkor látszik, hogy esetükben jóval nagyobb a szaporulat, mint a felemelkedést már megkezdő országokban, ám itt is van mérséklődés.

1. táblázat: Termékenységi ráták kiemelt országokban és régiókban

<i>Ország (csoport)</i>	<i>1960</i>	<i>1990</i>	<i>2017</i>
India	5,9	4,0	2,3
Kína	5,7	2,3	1,6
Oroszország	2,5	1,9	1,8
<i>Magyarország</i>	<i>2,0</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>
OECD	3,2	2,0	1,7
Latin-Amerika	5,9	3,2	2,0
Szubszahara	6,6	6,3	4,8
Dél-Ázsia	6,0	4,3	2,4
Közepes jövedelműek	5,6	3,4	2,3
Alacsony jövedelműek	6,5	6,4	4,6
Világ	4,9	3,3	2,4

Forrás: Világbank, adatbázis

3.3. A KSH közelmúltban publikált, ENSZ-adatokra is támaszkodó számításai szerint Latin-Amerika népességnövekedése gyakorlatilag megállt, Ázsiában ez a jelen évtized végére, Afrikában pedig csak 2050 körülre várható, ekkorra a jelenlegi népesség még megduplázódik. Európa népességében csak a bevándorlással várható stagnálás, demográfiai súlya azonban csökkenni fog (akárcsak mint a világtermelésben betöltött szerepe).⁷

⁷Bővebben: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi_vilagnap/2020/index.html

Letöltve: 2022 január 5.

2. táblázat: Lakosságszám az EU 27-ben és néhány közép-európai országban (millió fő)

Ország	1980	2000	2020
EU 27	407,8	429,3	447,8
Csehország	10,3	10,3	10,7
Magyarország	10,7	10,2	9,7
Lengyelország	35,6	38,3	38,0
Észtország	1,5	1,4	1,3
Szlovénia	1,5	2,0	2,1
Románia	22,2	22,4	19,3

Forrás: Világbank, adatbázis

Az 2. táblázat alapján egyértelműen megállapítható, hogy az Európai Unió lakossága húszévente meglehetősen egyenletesen növekedett. Ez részletesebb elemzés nélkül is jelzi azt, hogy a lélekszám az életkor növekedése – amely a nyugdíjkorhatár és az egészségesen ledolgozott évek növekedését is magában foglalja –, és a pozitív migrációs egyenleg révén is javult. Ha ebből megnézzük a 3. táblázatban azt, hogy ehhez nem járult már 2,1 feletti termékenységi ráta,⁸ akkor megállapítható, hogy az EU-ban, főleg annak nyugati felében a migrációs egyenleg pozitív, és ez a lélekszámot is növeli. Természetesen azt is tudjuk és látjuk, hogy az EU-ban azért alig 1,5 feletti volt a termékenységi ráta, és tudjuk, hogy most már nincs olyan tagállam, ahol ez a mutató elérné a 2-es szintet, még Franciaországban – az egyetlen európai ország, ahol annyi gyermek születik, mint ahányan összesen meghalnak –, Írországban vagy Svédországban is inkább 1,8 körülire esett vissza az érték (hasonlóan Oroszországhoz). A rendszerváltó országokban azonban 2000-ben lett úrrá a korábban nem érzékelt rendszerváltás utáni pszichikai sokk, ami ma a családpolitika és a gyermekvállalás terén mutatkozik meg igazán. Az is tényszerű azonban, hogy később, 2019-re ez a mutató sokat javult, párhuzamosan a konszolidálódó gazdasági és társadalmi folyamatokkal. Különösen figyelemre méltó a csehek és a szlovénok népességi mutatója. Tudjuk, hogy ebben a két országban a legkisebb a külföldön munkát

⁸ Az átlagéletkor növekedése miatt a szakirodalom ezt tekinti a lakosság természetes reprodukciója szorójának.

vállalók részaránya, sőt környezetükből –Szlovákiából és a volt jugoszláv területekről – még természetes bevándorlással is számolhatnak. (Most már hasonló a helyzet Észtországban is.) Ez a jó termékenységi rátával és az életkor növekedésével együtt vezetett oda, hogy lakosságuk gyarapodott – Nyugat-Európához hasonlóan –, számottevő, más földrésről történő bevándorlás nélkül. A középmezőnyben helyezkedik el Magyarország és Lengyelország is, ahol létezik nyugati megélhetési migráció, de a teljes mérleg negatív, és ez nem olyan nagyságrendű, mint Románia esetében. Romániában a szépen ’visszapattanó’ szülési kedv ellenére is fogy a lakosság, ez a kivándorlással és az átlagéletkorral magyarázható elsősorban. Felzárkózásunk egészséges gazdasági tartaléka szempontjából kiemelkedő kérdés, hogy tud-e térségünkben a termékenységi ráta emelkedni. Ez teheti egészségesebbé a korfát, a függőségi (a dolgozó korosztály és az eltartottak aránya) vagy az öregedési mutatót (0–14 évesek és 65 felettek aránya).

3. táblázat: Termékenységi ráta néhány közép-európai országban

Ország (csoport)/év	1980	2000	2019
EU27	1,87	1,44	1,52
Csehország	2,08	1,15	1,71
Magyarország	1,91	1,32	1,49
Lengyelország	2,28	1,37	1,42
Észtország	2,02	1,36	1,66
Szlovénia	2,06	1,26	1,61
Románia	2,43	1,31	1,76

Forrás: Világbank, adatbázis

Miért lényeges ez a vizsgált gazdasági kérdések szempontjából? Egyrészt azért, mert hamarabb elfogy az egészséges és jó termelékenységgel alkalmazható munkaerő az extenzív jellegű felzárkózáshoz, és nem marad más hátra – a másik extenzív tényező, a tőke mellett –, mint a minőségi tényezőre (pl. TFP) való támaszkodás (ld. később). Másrészt, paradox módon, a felzárkózással éppen az erősen fogyatkozó lakosságú országok esetében javul a helyzet – az egy főre számolt GDP, GNI –, hiszen e mérőszámok nevezője gyorsabban csökken, mint Nyugaton. Ezt a gazdasági felzárkózás statisztikájánál figyelembe kell venni. Hasonló helyzet

állt elő Kínában, ahol a fellendülés kezdeti szakaszában – 1970-es évek vége – a kommunista vezetés minél hamarabb szeretett volna elérni egy jelentős fejlődési szintet, amelyet nem mérsékel a lakosság gyarapodása. Többek között ebből született meg az államilag támogatott „egykezés”. Mivel Kínában a gyermekek száma mostanra nagyon visszaesett, a vezetés néhány éve feloldotta a gyermekvállalással kapcsolatos korlátozókat. Kérdés azonban, hogy a negyven éves folyamat milyen nyomot hagyott a kínai gondolkodásban és családpolitikában, visszaállítható-e a természetes szaporulat, vagy esetleg ők is kezdenek bizonyos bevándorlási politikát kiépíteni a korfa javítása céljából.

Magyarország és Lengyelország meglepő helyzete – folyamatosan csökken a népesség⁹ – arra is rávilágít, hogy a jelenlegi termékenységi szint mellett, párosítva más földrészekről és kulturális háttérből történő bevándorlás elleni védekezéssel, milyen demográfiai jövő elé néz a térség legtöbb állama. Képesek-e a társadalom öregedésének rájuk nehezedő súlyos gondját orvosolni? (Néhány évtizede Magyarország népessége még 20-25%-kal meghaladta Ausztria vagy Svédország lakosságszámát, ezeknek a lélekszáma akkor Bulgáriáéval volt azonos; a két nyugati állam most már nagyon közel áll ahhoz, hogy népességszámban lehagyja hazánkat.)

Ezért tartom fontosnak, hogy ne csak az egy főre vetített értéket, hanem a teljes tagállami GDP-növekedés trendjének alakulását nézzük, mert ha ehhez viszonyítunk, realisabb képet kaphatunk az egyes tagállamok súlyáról (ld. később).

4. MAKROGAZDASÁGI FELZÁRKÓZÁS

4.1. A felzárkózó országokat vizsgálva jogosan merül fel az a kérdés, hogy milyen formában lehet igazán megmérni a felzárkózást. A legtöbb helyen az egy főre számított reál GDP-t szokták erre felhasználni, hiszen ebből kizárható az ár-, és így a bérszínvonal különbsége, és reálfogyasz-

⁹Az EU 27 tagállamából 10 országban csökken a népesség, köztük hét rendszerváltó országban. (KSH, 2020)

tási szinten is megnézhetjük, hogy mekkora a valódi gazdagodás a rendszerváltó országokat Nyugat-Európához hasonlítva.

Ez természetesen az eddig használt egyik legjobb relatív gazdasági mutató, amelynek révén a mennyiségi felzárkózás területén a legjobb eredményeket tudjuk felmutatni a régióban. Mint az a *4. táblázatban* látható, ezen a téren sikerült a legnagyobb mértékben felzárkózniuk a közép-európai országoknak. Ebben persze nemcsak az árszínvonal különbsége, hanem az előző pontban kifejezett lakosságszám alakulásának trendje is erősen közrejátszik, mely felfelé torzítja a konvergenciánkat. (A súlyosabb lakosságvesztésen átesett balkáni országoknál ez még erősebben megfigyelhető; Magyarország esetében pedig szintén jobban és kedvezőbben torzít, mint például Csehország vagy Szlovénia esetében, ahol a nyugatiak nagy részéhez hasonlóan az elmúlt évtizedekben nőtt a lakosság száma, igaz, itt nem a centrumállamok mértékének megfelelően.) Ehhez persze az is kell, hogy a gazdasági helyzetet össze lehessen hasonlítani. Ezért van az, hogy csak 2000 óta érdemes a statisztikai felzárkózást összehasonlítási céllal mérni, mivel a tényleges piaci árképzés a legtöbb rendszerváltó ország, későbbi tagország esetében ekkor történt meg, és már a versenyképességhez mért béreknél a terhek is kezdtek hasonlítani az európai államok által alkalmazottakhoz. A leglátványosabb eredményt ebben a kategóriában Romániában láttuk, ahol a relatív szint is majdnem háromszorosára javult a vizsgált időszakban; ebben statisztikailag közrejátszik még az is, hogy éppen Romániában a korszerű piacgazdasági reformok egy része 2000 utánra esett, a többiek viszont ezen már túl voltak. Az is világosan látható, hogy az euróóna-tagság Észtország esetében nem jelentett reálfelzárkózási hátrányt, a magasabb fejlettségi színtről induló Szlovénia viszont lassabban zárkózott fel ebben a mérési kategóriában.

4. táblázat: Az egy főre jutó GDP felzárkózásának összehasonlítása a vizsgált országokban (EU=100), PPS, % ill. % pont

Ország/év	2000		2010		2020		2000–2020
	Érték (%)	Különbség (% pont)	Érték (%)	Különbség (% pont)	Érték (%)	Különbség (% pont)	Σ különbség (% pont)
Csehország	73	0	84	11	94	10	21
Magyarország	54	0	66	12	77	11	23
Lengyelország	49	0	63	14	76	13	27
Észtország	42	0	66	24	85	19	43
Szlovénia	81	0	85	4	90	5	9
Románia	26	0	52	26	72	20	46

Forrás: Eurostat

A románok tehát 46, az észtek 43, a lengyelek 27, a csehek 21 százalékpontnyit tudtak reálértékben 20 év alatt felzárkózni. Magyarország 23, Szlovénia 9 százalékpontot erősödött. Nyilvánvaló, hogy 75 százalékpont fölött már lassulni fog ez a felzárkózási ütem, hiszen ezen a ponton már várhatóan elfogy a munkaerőtartalék, és a közepes fejlettség csapdájára fény derül. Nem nő a beáramló működő tőke sem, mert nem lesz jó profitrátát adó munkaerő.

4.2. Még itt, az egy főre jutó relatív gazdasági teljesítmény mérése kapcsán emeljük ki azt, hogy mekkora mértékben zárkóztak fel nemcsak reál-, hanem nominális értékben, euróban mért alapon a vizsgált országok (5. táblázat). Az világosan látható, hogy az eurózónába belépett országokban a különbség ollója csukódik, míg a leértékelő országokban nő. Csehország az első évtizedben például felértékelt, de a második évtizedben tartotta az árfolyamot, ezért sem nyílt ki nála az olló, míg a magyaroknál, románoknál és a lengyeleknél igen, esetükben viszonylag kicsi a nominális felzárkózás a második évtizedben.

5. táblázat: Az egy főre számolt, reálértékben (PPS) és euróban mért nominális felzárkózás közötti különbség (% illetve % pont) (EU27=100)

Ország/év	2000			2010			2020		
	PPS (%)	Eur (%)	Különbség (% pont)	PPS (%)	Eur (%)	Különbség (% pont)	PPS (%)	Eur (%)	Különbség (% pont)
Csehország	73	36	37	84	60	24	94	67	27
Magyarország	54	27	27	66	40	26	77	47	30
Lengyelország	49	27	22	63	38	25	76	46	30
Észtország	42	24	18	66	44	22	85	68	17
Szlovénia	81	61	20	85	71	14	90	75	15
Románia	26	10	16	52	25	27	72	38	34

Forrás: Eurostat

4.3. Mivel az előző fejezetben kifejtettek alapján tudjuk, hogy a népesség eltérő változása miatt a reál GDP/fő egymáshoz viszonyítása kissé torzít, érdemes megnézni azt, hogy az egyes országok összes GDP-je PPS-értéken számolva mekkora ütemben növekedett önmagához képest.

6. táblázat: A GDP mérése és növekedése a régióban PPS-ben (USD alapon) és nominálisan, euróban mérve

Ország/év	PPS (2000=100)			EURÓ (2000=100)		
	2000	2010	2020	2000	2010	2020
EU27	9481,0	153	211	7869,3	140	170
Csehország	166,6	174	270	67,0	235	321
Magyarország	121,0	180	268	51,2	195	237
Lengyelország	408,5	196	320	186,7	194	280
Észtország	13,2	218	383	6,2	237	432
Szlovénia	35,8	159	235	21,9	169	214
Románia	131,3	262	439	40,6	309	539

Forrás: Világbank, adatbázis; Eurostat, saját számítás

Az 6. táblázat mutatja meg azt, hogy mennyire lineárisan fejlődtek az országok által előállított GDP-mennyiségek. Az eredmények nyilvánvalóan azoknak az országoknak kedveznek, ahol nőtt a lakosság száma; ahol fogyott a lakosság, ott e mutató torzítása lemaradást jelez. Valamennyi

ország jobban fejlődött, mint az EU, mely reálértékben megduplázta az előállított javainak reálértékét, ez – figyelembe véve a lélekszám abszolút növekedését is ez idő tájt –, nem tűnik kimagaslónak. Ebben a tekintetben alig haladta meg az EU növekedését Szlovénia, jobban fejlődött Magyarország és Csehország, az utóbbi több mint 2,5-szeresére. Kimagaslóan jól teljesített viszont Lengyelország, Észtország és főleg Románia – több mint négyszeresére emelte a teljesítményt –, annak ellenére, hogy közben ezeknek az országoknak a lakosság száma is csökkent valamelyest. Az is jól látható, hogy szinte minden szereplőnél lineárisan növekedett a GDP ebben az időszakban.

Ettől eltérő értékeket látunk a 6. táblázat jobb oldalán, a nominális felzárkózás tekintetében. Az EU növekedése évezredünk első feléhez képest a második tíz évben még tovább lassult (nemcsak a globális növekedés, de az USA is megelőzi), ennél a megjelölt új tagok valamenynyien jobban teljesítettek mindkét szakaszban. Románia és Észtország nagyon jelentős felzárkózást ért el a két időszakban, Csehország szintén, bár az utóbbi évtizedben lelassult. Ugyanakkor jó teljesítményt nyújtott Magyarország és Lengyelország is, mindkét tízéves szakaszban lineárisan fejlődve és konvergálva. Szlovénia felzárkózása volt viszonylag lassú, különösen a vizsgált periódus második felében, amikor is az IMF-EU-hitel miatt olyan mélységű reformokat kellett bevezetnie, amelyek 2010–15 között visszavetették a növekedését, de még így is nagyobb volt a fejlődés üteme, mint az EU-ban.

Az 6. táblázat alapján az is látszik, hogy a régió nominálisan jobban le van szakadva, mint a reálértéket tekintve. Miért fontos a szerepe mégis a nominális értéknek? Egyrészt azért, mert egy ország vagy régió súlya a folyó áron mért teljesítmény alapján ítéltetik meg. Másrészt azért, mert általában a tagdíjakat is a folyó teljesítmények alapján kell befizetni – az EU esetében is így van –, hiszen a saját források nagy részét a GNI-alapú befizetés képezi, de az ÁFA értékét vagy más díjat (pl. vámbevételek) is ténylegesen euróban kell befizetni. És az áraknál vagy a béreknél is az euró versenyez az euróval, akár csak a belső piacon a szubvenciók esetében. Euróban határozzák meg a minimális jövedéki adókat is az EU-ban.¹⁰

¹⁰Nem véletlen az, hogy a jövedéki adó euróban kifejezett legalacsonyabb szintje miatt kell folyamatosan emelnünk a dohányárúkat vagy az alkohol, de főleg az üzemanyagok

A számszerű, folyó áron mért GDP-felzárkózás a régióban lassabban halad, mint reálértékben, ez az alacsonyabb ár- és bérszínvonal következménye. Attól függően, hogy mennyire tartják alacsonyan az árfolyamot a felzárkózó országok, az eltérés lehet nagyon különböző. Az eurózónába belépett Észtország vagy Szlovénia folyó áron mért felzárkózása igen jelentős, hiszen nem tudnak leértékelni, a belső piaci kiegyenlítő hatás erős. A többi országban ennél jelentősebb az eltérés lefelé. A három, önálló árfolyampolitikához ragaszkodó visegrádi ország estében például 27-31 százalékpontnyi a különbség a folyó áron és reálértékben mért konvergencia szintben, míg Észtországban ez csak 17, Szlovéniában pedig 15%.¹¹

4.4. Vizsgálódásunk így eljut a belső piac egyik legfontosabb vívmányához, nevezetesen az árszínvonalak közeledéséhez. Mindez meghatározza a bérszínvonalak közeledését is, bár itt azt is érdemes megnézni, hogy a munkaerő mozgása nem olyan gyors és nivelláló jellegű, mint a termékek és szolgáltatások árai esetében.

Ebben érzékelhető, hogy az árak – és így mögötte a bérek – regionális felzárkózása az évezred első évtizedében gyorsabb volt, mindenki több, mint 10 százalékponttal haladt az EU átlaga felé. De a második évtized szétválasztotta a vizsgált mezőnyt annak alapján, hogy beléptek-e a közös valuta rendszerébe (észttek, szlovénok), vagy erősen ahhoz kötött-e az árfolyamuk (csehek), vagy sem. Észtország folytatta a felzárkózást, ez sokszor a nagyobb árszínvonal emelkedés miatt inflációval is járt, míg

---

adóját – különösen, ha időközben a nemzeti valuta leértékelést szenved el. Ugyanakkor a bérek euróban mért legkisebb mennyiségére nem vonatkozik konkrét szabályozás: a most folyó európai jogalkotás az azonos jogszabályi környezet és eljárások egységes kialakítását tűzte ki célul, nem a konkrét minimálbér rögzítését. Viszont az is tény, hogy a közlekedési mobilitás csomagjában és a határon átnyúló szolgáltatási irányelv esetében a helyi minimálbért euróban is megkövetelik a keleti tagállamok szolgáltatóitól a szolgáltatás nyújtásának országában.

¹¹ Rendkívül érdekes a táblázatokban általam külön nem vizsgált Szlovákia felzárkózása, hiszen míg a reálértéken mért teljesítménye 2018 óta már elmarad a visegrádi partnerek teljesítménye mögött, addig a folyó áron mért egy főre jutó GDP-ben az ország megelőzi Lengyelországot és Magyarországot, akárcsak az órabérekben, az átlag- és minimálbérékben.

a szabadon lebegő valutával rendelkező államok árfelzárkózása az utóbbi évtizedben magakadt. Szlovéniában a hosszú strukturális átalakítási válság – 2010-16 – miatt lelassult az árak konvergenciája. A következőkben újra várható a felzárkózásuk, bár az is igaz, hogy egy idő után a félperiféria helyzetében maradva – ha ebből nem tud kitörni egy ország – nehéz lesz mindezt folytatni. Lengyelország és Magyarország nagyon jelentősen engedte a valutáját gyengülni, míg Csehország inkább az infláció szigorú korlátozása révén kerülte el a felzárkózást, mint a leértékelés kapcsán, hiszen az elmúlt évtizedben a korona árfolyama összességében nem gyengült az európai közös pénzhez képest (ld. 7. táblázat).¹²

7. táblázat: Az árszínvonal felzárkózása a régióban
(EU27=100)

Ország/év	2000	2010	2020
Csehország	49	71	72
Magyarország	51	60	61
Lengyelország	55	60	59
Észtország	57	68	80
Szlovénia	74	84	83
Románia	35	48	52

Forrás: Eurostat

4.5. Rögtön az árszínvonal elemzéséhez tartozik a bérszínvonal felzárkózása. Egyrészt az nem biztos, hogy az országokénti modellek hasonlatosak egymáshoz. Attól függően, hogy milyen a kivándorlási hajlam, vagy mennyire erős a kollektív dolgozói érdekképviselet, eltérő mintákat látunk. Másrészt közgazdasági szempontból a bér nem azonos a munkaerő árával, hiszen eltérő ráakódó közterheket használnak az uniós országok, ez az EU-ban teljes mértékben nemzeti hatáskör. A belső piac keltette kivándorlási hajlamot, valamint a hazai fizetőképes keresletet maga a nominális bér tudja a legjobban érzékeltetni. Természetesen ez

¹²A cseh korona 2020-ban 2010-hez képest 4,6%-ot, a lengyel zloty 11,2%-ot, a magyar forint 27,6%-ot, a román lei 14,7%-ot veszített erejéből.

fontos lehet a munkaerő termelékenységének minőségi vizsgálatánál is (ld. később). A két tényezőnek közép- és hosszú távon – minden közgazdasági szemlélet szerint – együtt kell járnia.

8. táblázat: Fizetések és bérek alakulása a vizsgált országokban (Euróban, óránként)

Ország/év	2008	2016	2020
EU 27	16,1	19,2	21,5
Csehország	6,7	7,5	10,5
Észtország	5,8	8,0	10,1
Magyarország	5,5	5,8	7,9
Lengyelország	6,3	7,1	8,9
Szlovénia	11,6	14,1	16,0
Románia	3,2	4,3	4,9 (2017)

Forrás: Eurostat

A 8. táblázat alapján nyomon követhető az, hogy a rendszerváltó országok közül Szlovénia bérszínvonala – az árszínvonalához hasonlóan – kiemelkedik, és ezt a magas szintet még emelni is tudta az áttekintett 12 év folyamán. (Az európai bérpolitikák rugalmatlanságát jelzi, hogy ugyan Szlovénia még nominális értékben is már fejlettebb az egy főre jutó GDP-t illetően, mint Portugália vagy Görögország, de az órabérek még alig haladják meg a két déli válságországot.) A szintén az EU 90%-a fölötti reálszinten lévő Csehországban azonban az árszínvonalhoz hasonlóan a bérszínvonal terén is jóval nagyobb a lemaradás nemcsak az EU átlagához, hanem a portugál és görög, valamint a szlovén szintekhez képest is. Ez azt jelenti, hogy a csehek nagyon óvatosak versenyképességük megtartását illetően. Jelentős mértékű külföldi tőke végez feldolgozóipari tevékenységet náluk – ld. a későbbiekben –, ezért óvatosan emelnek béreket. (Ebben eltér a szlovén modell.) Hasonlóan zárkózik fel Észtország is. (Az itt részletesen nem vizsgált Szlovákia már jóval a magyar szint felett, a cseh mutató közelében jár, hiszen nem tudja még enyhe leértékeléssel sem tartani a béreket az euró-zóna-tagság miatt.) Magyarország és Lengyelország a fejlettségi szintjéhez képest alacsonyan tartja a béreket – főleg leértékeléssel –, de gyengébb a kollektív munka-

vállalói béralku érdekérvényesítő képessége is. Ez a közepes fejlettségből való kitörés szempontjából nehéz választás elé állítja a két hasonló történelmi és gazdaságpolitikai helyzetű baráti országot. Románia viszont megkezdte – igaz, nagyon mélyről – a felzárkózást. (Bár nincs 2020-ra vonatkozó béradatunk a szomszéd országokra vonatkozóan, de tudjuk, hogy a munkaerő óránkénti költsége 2 eurót nőtt ezen időszak alatt, ezért joggal feltételezhetjük, hogy a munkaadói közterhek levonása utáni bérek már 6 és 7 euró között mozognak keleti szomszédunknál.

4.6. Mindezek alapján érdemes megnézni, hogy a térség országai euróban számolva milyen súlyt foglalnak el az EU-n belül a tényleges teljesítmények alapján (*ld. 9. táblázat*).

9. táblázat: Euróban számolt GDP-súly (EU27=100)

Ország/év	2000	2010	2020
Csehország	0,9	1,4	1,6
Magyarország	0,7	0,9	1,0
Lengyelország	2,4	3,3	3,9
Észtország	0,1	0,1	0,2
Szlovénia	0,3	0,3	0,4
Románia	0,5	1,1	1,6
Összesen	4,9	7,1	8,7

Forrás: Eurostat, saját számítás

Az világosan látszik, hogy a térség országai felzárkóznak, hiszen nagyobb a gazdasági növekedésük az EU átlagánál,¹³ de ezzel súlyuk a folyamatos leértékelések és az árfelzárkózás lassulása miatt nem nőtt jelentősen az elmúlt tíz év folyamán az EU 27 integráción belül.

4.7. Az árszínvonal és a folyó áron mért felzárkózás kapcsán érdemes megnézni azt, hogy mikor váltja ki az egy főre jutó növekedés terén a közeledés a divergenciát (*ld. 10. táblázat*).

¹³Ld. a Függelékben az F2 táblázatot!

10. táblázat: Az egy főre jutó GDP változása és növekménye (Euróban)

Ország/év	2000		2010		2020	
EU27	18 330	0	24 900	6520	29 890	4990
Csehország	6 530	0	15 020	8490	20 120	5100
Magyarország	5 020	0	9 980	4960	14 010	4030
Lengyelország	4 880	0	9 400	4520	13 650	4250
Észtország	4 400	0	11 060	6600	20 190	9130
Szlovénia	10 990	0	17 750	6760	22 310	4560
Románia	2 250	0	6 200	3950	11 360	5160

Forrás: Eurostat, saját számítás

Az Unió egy főre jutó GDP-je az évezred első évtizedében 6520 euróval nőtt, és ezt a nagyságrendet a csehek magasan, az észtek és a szlovénok szűken 'megugrották'. A második évtizedben azonban az EU ötezer eurós növekedés alá lassult, ezt a szintet az észtek jelentősen, a románok és a csehek kis mértékben múlták felül, vagyis volt nominális konvergenciájuk is. (Ne feledjük, hogy Csehország lakossága ebben az időszakban nőtt.) A magyarok, a lengyelek és a szlovénok viszont ebben az időszakban nem tudtak annyival növekedni, mint az EU átlaga, pedig a magyarok és a lengyelek például már csökkenő lakosságszámot mutattak. A lemaradásuk ebben az időszakban is kevesebb, mint 20%-os volt, vagyis a következő évtizedben erősebb árfolyamokkal már ebben a fontos mérőszám kategóriában is megindul a térség országainak felzárkózása az EU átlagához. Összességében, a vizsgált balti állam felzárkózása az elmúlt húsz év folyamán lenyűgöző volt, és hasonló lendület esetén a következő húsz évben nemcsak reálértékben, de nominálisan is beérheti az EU-átlagot.

4.8. Befejezve ennek a makroszintű mennyiségi felzárkózási körnek a vizsgálatát, talán még érdemes azt is megnézni, hogy a manapság egyre fontosabb GNI mutatóval kalkulálva tudott-e a térség igazán felzárkózni. Itt mintául az uniós mérési nehézségek miatt Ausztriát választottam, mely azonos történelmi gyökerekkel indult (*ld. 11. táblázat*). Látható, hogy Ausztriában az adósság nélkül elfogyasztható jövedelem nem sokkal alacsonyabb, mint a területén megtermelt javak értéke, ami érthető, hiszen a tőle kivitt munkabér megtakarításokat ellensúlyozza a tőkejövedelem,

így központi európai országgént a két mutató párhuzamosan halad egymás mellett. (Hasonlóan megegyezik a GNI és GDP mostanában az egész EU-ra mérve is.) Ugyanez mondható el a nála fejletlenebb Szlovéniáról is; ennek hátterében az áll, hogy a szlovénok egyes külföldi tőkebefektetései mellett – főleg a volt jugoszláv területen – nincs lényeges tőke kivonás az országból, hiszen 2010-ig elutasították a külföldiek bevonásával történő privatizációt, ami csak később, a 2010-es évek elején indult be néhány területen, de ezt is ellensúlyozni tudták az évtized végére. Meglepő módon kiegyensúlyozott a román mutató is, e mögött a Nyugaton dolgozók lényeges hazautalásai feltételezhetők, azonban féltő, hogy a következő kint élő generációnál ez már nem lesz ilyen mértékben jellemző. De 2010 után javult a magyar, a cseh és az észt mutató is, vagyis nem lesz a térségre jellemző az a nyíló olló, amely az íreket jellemzi. Igaz, az íreknél a működő tőke folyamatosan áramlik be, míg a közép-európai térségben 2010 óta stagnál az FDI-állomány, így az ezen nyert külföldi haszon mértéke is. Javíthat az is a mérlegen, ha sikerül csökkenteni az államadósság rátáját, mivel ez a külföldi kézen lévő finanszírozást, és azok hozamát is mérsékli.¹⁴

11. táblázat: A GNI/GDP rés alakulása (%)

Ország/év	2000	2010	2020
Ausztria	98,3	99,5	99,9
Csehország	98,3	93,3	96,5
Magyarország	95,0	95,1	97,3
Lengyelország	99,6	96,4	96,4
Észtország	96,7	95,0	98,5
Szlovénia	100,1	98,5	99,2
Románia	99,2	98,4	98,8

Forrás: Európai Bizottság, éves előrejelzések

¹⁴ Írország 2002 és 2017 között 3,8%-os átlagos GNI-növekedést mutatott, ez így is jóval nagyobb, mint az EU-ban, vagyis a belső GNI/GDP olló nyílása mellett is meghaladja az EU átlagának növekedését. A pandémiaválság idején is meg tudta őrizni európai szinten is kimagasló növekedési ütemét, vagyis a kelta ország a GDP erősödése mellett a GNI-ban is kiemelkedő teljesítményre képes a 27 ország integrációján belül. A közép-európai országoknál azért is jelentős az adósságráta nagysága, mert a finanszírozást csak belső forrásból nem tudják megoldani, márpedig a külföldi finanszírozás hozama csökkenti a GNI-t.

5. FELZÁRKÓZÁS ÉS GAZDASÁGI EGYENSÚLY

5.1. Nagyon sokan úgy gondolják, hogy a keynesi elvek alapján a felzárkózás magasabb szinten meghozza az egyensúly helyreállítását, ezért nem kell tartózkodni attól, hogy kisebb egyensúlyi zavarokkal terhesen fog ez a folyamat lezajlani. Mások szerint a felzárkózó országok még sérülékenyek, az adósságfinanszírozásban nagy a külső ráutaltságuk, nem szabad a gazdasági növekedés érdekében eladósodást vállalni.¹⁵ Az egyensúlyi kérdésekben két nagy területet szoktunk áttekinteni: a külső egyensúly szempontjából a folyó fizetési mérleget, illetve a belső egyensúly szempontjából az államháztartási egyensúlyt.

5.2. A rendszerváltás a külső egyensúly szempontjából nehéz időszakot jelentett a régió országainak. A kilencvenes évek szinte minden EU-ba igyekvő államnak a gazdasági irányváltást jelentette. A külgazdasági kapcsolatokban az addigi KGST-viszonylat helyett az EU jelent meg főszereplőként, az egymással és a posztszovjet térséggel fennálló gazdasági kapcsolatok a normál piaci árképzések révén leépültek, hiszen nehezen tudtak a volt KGST-tagok egymás piacán is versenyezni a szabad világból származó versenytársakkal, azonos WTO-elvek szerint.¹⁶ Ebből a szempontból nehéz korszak köszöntött be, mert a belső és külső piaci csődök révén csak úgy kerülhették el az összeomlást, hogy beengedték a működő tőkét, mely magánosított, gyakran bezárta vagy tönkretette a hagyományos hazai versenytársakat. A fizetőképességet pedig néhányan – főleg a magyarok – csak úgy tudták fenntartani, ha devizáért külföldi-

¹⁵Valamennyire alátámasztja ezt a félelmet az, hogy hasonló adósságrátánál a keleti tagállamok esetében GDP-arányosan nagyobb a kamatköltség, mint a nyugati tagállamokban: Magyarország például egy százalékponttal nagyobb kamatot fizet, mint a hasonlóan eladósodott Ausztria, de a 100% fölött eladósodott Belgiumnál is többet fizet. (Európai Bizottság, előrejelzés, 2021. november)

¹⁶Bővebben ld. BECSEY Zsolt László – MIKLÓSNÉ Zakar Andrea: *A Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás jelentősége és az alapító visegrádi országok európai uniós csatlakozási folyamatában betöltött szerepe*. In: MIKLÓSNÉ Zakar Andrea – MANZINGER Krisztián – BECSEY Zsolt László (szerk.): *A közép-európai országok együttműködése: 1920–2020*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politica-rum XXXVII. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021, 115–162: 128–29.

eknek privatizációt hajtottak végre. Ám ez a hatékonyság növelése és a túlélés mellett azzal is járt, hogy a modernizációs import révén – a szlovénok kivételével – a folyó fizetési mérlegben jelentős hiányok léptek fel, s ezt pontosan a beáramló, adósságot nem okozó külföldi (közvetlen vagy portfólió) tőke révén fedezték. Ezért a térség országainak még 2000-ben is jelentős hiányt kellett kezelniük folyó fizetési mérlegükben (*ld. 12. táblázat*).

12. táblázat: A folyó fizetési mérleg alakulása a GDP arányában (%)

Ország/év	2000	2010	2020
Csehország	-4,4	-3,6	3,6
Magyarország	-8,9	0,3	-1,5
Lengyelország	-6,0	-5,5	2,9
Észtország	-5,4	1,8	-0,3
Szlovénia	0,0	-0,8	7,4
Románia	-5,6	-5,3	-5,0

Forrás: Európai Bizottság, éves előrejelzések

Összességében elmondható, hogy a 2010-es években fokozatosan javultak a külkereskedelem cserearány-mutatói (ld. következő fejezet), és így a folyó fizetési mérleg is pozitív volt, ez pedig a versenyképességet erősnek mutatta. Igaz, ehhez kellett az olcsó olaj- és gázár, valamint a szükséges mértékben eltérő valutaleértékelés a közép-európaiaknál. (Megjegyzendő, hogy az 1992-ben már rögzített árfolyammal dolgozó, és 2011-ben az euró övezetbe belépő Észtország is tudta 2000 után erősíteni a folyó fizetési mérlegét, és ki is tudta egyensúlyozni; míg Magyarország és Románia éppen ezen a területen omlott össze 2008 végén.) Csehország és Lengyelország – úgy tűnik – a 2010-es években rendbe hozta hatékonyságát és versenyképességét ezen a téren.

5.3. Érdemes még kiemelnünk azt is, hogy 2010 után – ez világtendencia – abbamaradt az FDI-állomány növekedése régióinkban. Ennek az az oka, hogy már nincs állami magánosítás, az új befektetéseket pedig eléri a profitkivonás. Ez azonban nem okoz gondot a külső finanszírozás szempontjából, mivel a nettó EU-transzfer több százaléknyi GDP-nek felel meg, s ez negatív folyó fizetési mérleg mellett is képes 'kitámasztani'

a finanszírozási pozíciót. Ebből fejlettségi szintje miatt Szlovénia vagy Csehország hamarosan (2027 után) kieshet, de mindkettőnél stabil a külső és a belső egyensúly.

5.4. A nemzetközi rendszerbe bekapcsolódó vállalatok tulajdonosi szerkezetét is érdemes megnéznünk, mivel e téren már vegyesebb képet kapunk.

Különös helyzetben volt korábban Szlovénia, mely már a jugoszláv időkben is jelentős nyugati exportot bonyolított le, s ezzel nemcsak a titoista kommunista rendszernek jelentett kimagasló segítséget, hanem ezáltal megmaradt nyugati versenyképessége is, és viszonylag erős nemzeti valutával tudott kikerülni a jugoszláv államszövetségből. Ennek révén nyitott országként a kilencvenes években is jó volt a folyó fizetési mérlege, vagyis devizahiány miatt nem szorult privatizációra.¹⁷ Ezért például a 2010-es évekig nem adta el féltett vállalatainak nagy részét, sőt nem is engedett be számára nem hasznos zöld mezős beruházásokat. Ezért már 2000-ben is nagyon jó volt a fizetési mérlege, és azóta is ezt a szintet tartja, hiszen nincs jelentős FDI-profitkivonás. Még érdekesebb azonban, hogy külkereskedelmi mérlegét – mely a folyó fizetési mérleg legfaj súlyosabb tétele – is egyensúlyban tudta tartani, sőt az elmúlt évtizedben még javította is az import exportfedezettségét, vagyis számukra nem jelentett nehézséget az euróövezetbe való belépés 2007 után.

13. táblázat: A külföldi cégek aránya a nemzeti hozzáadott értékben (%)

Ország/év	2008	2013	2018
Csehország	41	42	43
Magyarország	47	52	47
Lengyelország	32	35	37
Észtország	41	41	42
Szlovénia	17	22	28
Románia	39	45	45

Forrás: Eurostat

¹⁷ 2010 után az EU-IMF a gyors likviditási kölcsönök révén kényszerített rá a szlovén kormányra egy privatizációs programot – reptér, Ljubljanka Bank, légitársaság, majd később a Gorenje –, melynek révén 2018-ra már nagyobb, 28 százalék volt a külföldi hányad, de ez sem jelentett még nyugat-európai szinten kiugró értéket.

Regionális szinten ezért – ld. 13. táblázat – nagyon alacsony, nyugat-európai színvonalú a külföldi vállalatok részesedése a szlovén hozzáadott értékben, és értelemszerűen az exportban is. A többi felzárkózó országnál – a gazdasági fejlettségben a szlovénokhoz viszonylag hasonló csehknél is – a külföldi cégek hányada 38–50% közötti, és ebből nagyon lassan tudnak csak kitörni saját tőkeképzéssel. Ez már meghatározza a külföldi tulajdonú cégek szerepét az exportban is (14. táblázat). Azért is fontos ez a mutató, mert a tulajdonlás szerinti hányadok jelzik a jövedelem kikönyvelésének mértékét, ez pedig a folyó fizetési mérleg – és a korábban jelzett GNI/GDP rész – alakulását is befolyásolja. Az export esetében pedig látható, hogy a nyitott országokban – ilyen lett a privatizációk után Magyarország vagy Csehország – ott volt magas a külföldi tulajdonú vállalatok exporthányada, ahol a külhoniak hozzáadott érték-hányada és a nyitottság nagyfokú. Ebben az előzőek alapján kivétel Szlovénia, ahol az áruexport fele még hazai ellenőrzésű cégektől származik, holott az áruexport súlya a magyarországihoz hasonlóan a GDP kétharmadára rúg. (Mivel Észtországról nem állt rendelkezésre hasonló adat, egy másik balti állam, a szintén sikeres Litvánia példáján látjuk, hogy ők sem nyitottak a külvilág felé, akárcsak a nagy belső piaccal rendelkező Lengyelország.)

14. táblázat: Az export GDP-hez mért súlya és a hazai tulajdonú cégek kivitelének aránya az exporton belül 2019-ben

Ország	Áruexport/GDP %	Hazai tulajdonú cégek exporthányada %
Ausztria	37,9	58,8
Csehország	51,5	25,0
Lengyelország	33,5	38,1
Litvánia	40,9	55,3
Románia	26,5	8,7
Magyarország (2018)	67,9	21,3
Szlovénia	64,0	49,2

Forrás: Eurostat

5.5. Kissé bonyolultabb kérdésnek tűnik az államadósság-mutató fenntarthatóságának kérdése. Az EU szintjén nagyon magas volt ez az egyseges mutató (2020-ban 92% volt az Unióban, az euró övezetben pedig közel 100%), mely elsősorban a déli államok és Franciaország, Belgium miatt ekkora. A vizsgált felzárkózó országok teljesítménye ennél sokkal jobb, a legnagyobb érték Magyarország esetében volt 2020-ban: 80%. A mindig fegyelmezett észteknél az adósságmutató csak a pandémiaváltság ideje alatt emelkedett meg, míg a románoknál a korábban említett jelentős ikerdeficit itt is megjelent, a rendszerváltáskor szinte érzékelhetetlenül alacsony mutató a pandémia-visszaesés évében már több mint 47% volt. A 2010-es évek elejének szerkezeti reformja révén Szlovéniában is megnőtt az államadósság, akárcsak az eddig példamutató Észtorországban; de a maastrichti 60%-os mutató közelébe került Lengyelország vagy Szlovákia is (*ld. 15. táblázat*).

15. táblázat: Az államadósság rátája (a GDP %-a)

Ország /év	2000	2010	2020
Csehország	17,0	37,1	37,7
Magyarország	55,7	80,0	80,1
Lengyelország	36,4	53,5	57,4
Észtország	5,1	6,7	19,0
Szlovénia	25,9	38,3	79,8
Románia	22,5	29,6	47,4

Forrás: Európai Bizottság, éves előrejelzések

A felzárkózás kapcsán a nagy kérdés az: mikor tudjuk megvalósítani a felzárkózást úgy, hogy a válság előtti adósságráta minél hamarabb helyreálljon. Több ország – főleg Románia, kisebb mértékben Magyarország – úgy kezdte el a gazdasági felzárkózást, hogy eközben nem az államháztartási deficitre, hanem a minél nagyobb növekedésre összpontosított. Kérdés, hogy meddig tudnak ebben haladni, és mikor kell lassítaniuk. Ehhez a csökkentéshez a közép-európai, eddig fegyelmezett államok – a baltiak, a csehek – egyelőre lassabban fogtak hozzá, mint az északi országok.

6. A FELZÁRKÓZÁS MINŐSÉGI ELEMEI

Az előző pontban kifejtettek alapján az a kérdés merül fel: vajon milyen háttérre van szükség ahhoz, hogy a felzárkózást a fejlettségi szint bizonyos szintje fölött – 75-80% – folytatni lehessen?¹⁸ Mikor lehet az árfolyamokat ehhez befagyasztani, a leértékelést feladni úgy, hogy befejeződik az extenzív növekedési tartalékok – hazai munkaerő és a külföldi tőke – bevonása? Mikor lesz a hazai tőke is elegendő? Ezekre a kérdésekre a választ a minőségi elemek kutatása adhatja meg.

6.1. Ilyen minőségi elem például az infrastruktúra fejlettsége, hiszen egy bizonyos szint után ez is lehet akadálya a felzárkózásnak. Nos, Szlovénia és Csehország mellett Magyarország ebben kimagasló teljesítményre képes, különösen a vonalas infrastruktúra terén. Észtország, Lengyelország és Románia már jóval fejletlenebb, de az is igaz, hogy ez egyelőre nem hátráltatta gazdasági fejlődésüket, tehát az ő fejlesztésük párhuzamosan halad a gazdasági növekedésükkel, míg Magyarország valamivel előbbre jár.

6.2. A minőségre vonatkozó egyik klasszikus mérőszám a munkaerő termelékenysége. A 16. táblázatban látható, hogy a felzárkózó országok általam vizsgált tagjai igen jól állnak a reálértékben mért termelékenységben. (Nyilvánvalóan a nominális mutató ennél valamivel rosszabb, mint azt láttuk a GDP mérése esetében a 4. pontban.) Ez azt jelzi, hogy a közép-európai tagállamok képesek a felzárkózásra. Kimagaslóan halad előre közülük Észtország, mennyiségi felzárkózása – melyet az előzőekben kifejtettem – ezen az oldalon megalapozott, 22 százalékponttal zárkózott fél 15 év alatt. De Lengyelország utóbbi időben mutatott javulása is kimagasló. Mélyebbről indultak, de meggyőző ez a minőségi mutató a románoknál is. Érdekes viszont, hogy az erős társadalmi párbeszéddel és közösségi védelmi rendszerrel felvértezett Szlovénián kívül¹⁹ a többiek

¹⁸ Bár több ország csatlakozott az euró zónához 55-60%-os EU-fejlettségi szinten, magyar oldalról az MNB amellelt érvelt, hogy ezt alapvetően 90% körüli szinten előnyös csak megtenni. (MNB 2020)

¹⁹ Bővebben ld. FARKAS Beáta: *Piacgazdaságok az Európai Unióban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017, 143–145.

általában jobban teljesítenek, mint munkaóra számolva; ez jelzi azt, hogy régióinkban többet dolgoznak az emberek. (Érdekes, hogy az USA-ban is többet dolgoznak, mint az EU-ban, az USA csupán ennyivel előzi meg az EU-t.²⁰) A táblázat alapján azt lehet érzékelni, hogy e termelékenységi mutatóban Magyarország felzárkózása mérsékelt. Ebben az játszik közre, hogy 2011-2012-ben hazánkban olyan lépések történtek – a közmunka bevezetése, a rokkantsági és kedvezményes nyugdíjogosultak körének szűkítése –, melyek ellene hatottak a formális felzárkózásnak, és mivel csak 2022-re értük el a kitűzött célt, a 65 éves a nyugdíjkorhatárt, ezért a következő évek fogják megmutatni azt, hogy milyen növekedést hozhat ez a mutató.

16. táblázat: A munkaerő termelékenysége ledolgozott óránként és összesen, (EU=100, PPS)

Ország/év	2005		2012		2020	
Csehország	70	75	71	77	79	87
Magyarország	63	69	70	74	69	72
Lengyelország	50	62	60	74	64	82
Észtország	51	60	64	73	73	82
Szlovénia	84	84	81	81	84	83
Románia	33	37	51	56	64	75

Forrás: Eurostat, adatbázis

6.3. Ugyancsak minőségi mutató az áruforgalom terén a cserearány-mutatók időszakonkénti, 5 éves változása (17. táblázat). Ebből láthatjuk, hogy Románia például nagyban tudta növelni jövedelmét azzal, hogy EU-tagsága előtt 5 évig páratlanul javult ez az indikátor. A pénzügyi válság idejét leszámítva folyamatosan jó ez a mutatója Lengyelországnak is, míg Csehországé inkább jó, Magyarországé pedig hullámzó. Mindez jól magyarázza és érthetővé teszi azt, hogy Románia és Lengyelország miért tudta jó gazdasági növekedési mutatóját megtartani az utóbbi húsz évben; ami javította a rendelkezésre álló jövedelmét.²¹ A cserearány-mu-

²⁰ BEREND T. Iván: *Az Európai Unió története*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2021, 352.

²¹ OBLATH GÁBOR: *Külkereskedelmi cserearányok, bruttó hazai realjövedelem és bruttó hazai termék: változások és szintek nemzetközi összehasonlításban*. Budapest, Közgazdaság-

tató – főleg annak árindexekre vonatkozó alaptípusa – végül is azt mutatja meg, hogy az export terén az adott ország a megjelölt időszakban el tud-e fogadtatni egy jobb árat a világgal, mint amit az import árváltozása miatt ugyanebben az időszakban ki kell fizetnie. Amikor egy országnak, így hazánknak is, a fellendülés elején nagyobb importnövekedéssel kell számolnia, mint amekkorát az export követelne, nem mindegy, hogy ezt a folyamatot mérsékelni vagy mélyíteni fogja a cserearány-mutató. (Hazánk esetében 2018 után a gyors fellendülésünknel inkább nehezítette, elsősorban az olajárak emelkedése miatt.)

17. táblázat: Áruforgalmi cserearány-mutatók időszaki átlagos változása (%)

Ország/év	2004-2007	2008-2012	2013-2016	2017-2018
Csehország	3,1	1,1	0,9	1,2
Magyarország	1,9	-0,1	0,0	1,1
Lengyelország	2,2	1,7	1,4	2,3
Észtország	2,6	0,1	0,8	1,7
Szlovénia	1,8	0,8	1,1	1,8
Románia	4,7	1,4	2,6	3,4
Ausztria	1,2	0,5	0,2	0,3

Forrás: Szemeszter Országjelentések, Európai Bizottság, 2020.

6.4. További elemként még kiemelem a teljes tényezőtermelékenységet (TFP): ez a mutató a potenciális GDP-növekedés 'kinyújtásához' a termelékenység és a hatékonyság révén tud hozzájárulni a jóval korábban már mért klasszikus extenzív tényezők (tőke és munkaerő) mellett. A felzárkózó országokra különösen jellemző, hogy a tényezőkre alapozott és a potenciális GDP-t emelő felzárkózás két extenzív faktor, a tőke és a munkaerő bevonása révén valósul meg. Mivel mennyiségileg mindkét tényező kimerülhet – ld. demográfiai viszonyok elemzése az előzőekben, ill. az idézett külföldi működő tőke bevonásának megrekedése –, a GDP növelésében ennek a minőségi fejlődési mutatónak lesz egyre nagyobb szerepe.

és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet, Műhelytanulmányok – Discussion Papers 2019/17 (szeptember).

18. táblázat: A teljes tényezőtermelékenység (TFP) hozzájárulása a potenciális GDP növeléséhez (% pont)

Ország	2004-2007	2008-2012	2013-2016	2017-2018
Csehország	3,1	1,1	0,9	1,2
Magyarország	1,9	-0,1	0,0	1,1
Lengyelország	2,2	1,7	1,4	2,3
Észtország	2,6	0,1	0,8	1,7
Szlovénia	1,8	0,8	1,1	1,8
Románia	4,7	1,4	2,6	3,4
Ausztria	1,2	0,5	0,2	0,3

Forrás: Európai Bizottság, Szemeszter Országjelentések

A 18. táblázatban világosan látszik, hogy a pénzügyi válság (2008–2009) előtt a felzárkózó államok jó eredményeket értek el ebben a hatékonyság javításban, igaz nem mindegy, hogy milyen lemaradásban voltak. Románia végig jelentős javulást tudott felmutatni, és – persze mérsékelt szintről indulva – Lengyelország is messze előtte járt a hasonlításul megidézett Ausztriának. A felzárkózók közös jellegzetessége még, hogy 2017-18-ban újra lényegesen tudták növelni ezzel a faktorról is a potenciális GDP-t, vagyis a növekedés természetes tartalmait.

6.5. A továbbiakban egy olyan mutatót tekintek át, mely komplex, de főleg objektív szempontokat vizsgál, így elkerülhetjük, hogy túlságosan sok kritika érje ezt magyar oldalról.²² Ez az Európai Bizottság Innovációs Táblája.

A 19. táblázatban viszonylag rövid időtrenddel sorra vettem azokat a szempontokat, amelyekre alapozva az Európai Bizottság megvizsgálta a tagállamokat több mint 100 indikátor felhasználásával, külön kiemelve például a humánfaktorokra vonatkozó szempontokat. (Az Európai

²²Ld. VARGHA Bálint Tamás – NÉMETH Erzsébet – PÁLYI Katalin Ágnes: *Mit mutatnak a versenyképességi rangsorok? Pénzügyi Szemle*, 2019/3, 352–369. A World Economic Forum, de időnként a lausanne-i IMD mutatói is kapnak kritikákat, mely szerint túlságosan sok a szubjektív elem az államok versenyképességi szintjének komplex pontozásaiban.

Bizottság 2014-ben változtatott módszertanán: ettől kezdve jól összehasonlíthatjuk az EU-n belüli és az azon kívüli teljesítményt, így innen kezdtem a trendvizsgálatot.)

19. táblázat: A vizsgált országok innovációs mutatói az Európai Bizottság szerint, (EU27=100)

Ország/év	2014	2017	2021
Csehország	84	86	84
Magyarország	70	70	68
Lengyelország	51	55	59
Észtország	93	81	114
Szlovénia	98	98	89
Románia	31	32	31

Forrás: Európai Bizottság, éves innovációs jelentések 2014, 2017, 2021.

A vizsgálat az alábbi eredményeket adta. Észtország meghaladta az EU átlagos mutatóját 2021-ben, de magasan van Csehország és Szlovénia értéke is, közel az egy főre jutó GDP-re vonatkozó relatív szintjükhöz. A magyar és a lengyel mutató ugyanakkor ennél jóval alacsonyabb szinten áll (hasonlóan a szlovákokhoz); Románia teljesítménye pedig egyenesen katasztrofális, ez hatalmas szakadékot jelez az ország viszonylagos gazdasági felzárkózásához (főleg a háztartások reálfogyasztásához) vagy munkatermelékenységéhez képest. Ebből következik, hogy előbb-utóbb gondot okozhat a mennyiségi felzárkózás, ha emellett az innovációs mutatóban nem lesz előrelépés. Mindez figyelmeztető jel a magyar, a lengyel és persze a román kormánynak is.

6.6. Természetesen a minőségi mutatóknál még sok tényezőt lehetne végig tekinteni. Ilyen a társadalom polarizáltsága, amely a munkaerő termelékenységének jövőjét is már előre jelzi. Ebben nagyon összetartó számokat mutat a szlovén modell és a cseh szint is. Ugyanakkor a magyar és a lengyel mutató már gyengébb, de még mindig jobb, mint az európai uniós átlag (ld. 20. táblázat). E tekintetben viszont nagyon jelentős a polarizáltság Észtországban, ahol egy liberális, de nem skandináv társadalmi konvergencia modell valósult meg. Széttartó képet mutat a lengyel, teljesen szélsőségeset a román társadalom; ez azt is

előrevetíti, hogy ekkora széttartással nem lehet folyamatos felzárkózást folytatni, hiszen a társadalom jelentős része nagyon mélyen van az átlaghoz képest.

20. táblázat: A legfelső és legsó jövedelmi ötöd szintjének aránya (S80/S20)

Ország/év	2005	2012	2020
Csehország	3,67	3,49	3,34
Magyarország	4,04	4,00	4,30
Lengyelország	6,64	4,02	4,07
Szlovénia	3,43	3,44	3,32
Észtország	5,93	5,41	5,03
Románia	8,11 (2007)	6,60	6,62
Ausztria	3,81	4,20	4,15

Forrás: Eurostat, adatbázis

6.7. Az előbbihez hasonlóan a területi kohézió szempontjából is elemezni lehet a felzárkózást, hiszen országon belül a keleti, elmaradottabb régiókhoz képest az európai nagyrégiók szintjén a fővárosi vagy nyugati régiók jóval kiugróbban fejlődnek, részben ők vonzzák a külföldi működő tőkét is. Ez főleg Románia és Magyarország esetében okoz problémát, de a lengyel kiegyenlítődés is lassabban halad. Meglepő módon, Magyarországon is van még három nagyrégió az uniós GDP-átlag alatt (a lengyel és a román régiók lényegében e szint alól már kijöttek), de sok lengyel és román régió 60% alatt van még mindig. A felzárkózás tehát területi divergenciával jár (a működő tőke területi szempontjai miatt), és ezt csak tompítani tudja az uniós és nemzeti szintű felzárkóztatási politika. Csehország vagy Szlovénia esetében nincs ilyen (területi) probléma, ahogyan jövedelmi sem, mivel nincs 60% alatti nagyrégiójuk már hosszú évek óta (ld. 21. táblázat).

21. táblázat: Régiók száma az EU 27 60%-a alatt egy főre jutó reál GDP-ben

Ország/ég (NUTS 2 régiók száma)	2000	2010	2019
Csehország (8)	2	0	0
Észtország (1)	1	0	0
Magyarország (8)	6	6	5
Lengyelország (17)	16	12	7
Szlovénia (2)	0	0	0
Románia (8)	8	7	4

Forrás: Eurostat²³

Azt érdemes megjegyezni, hogy az EU átlagos egy főre jutó és reálértékben számolt GDP 50% alatt egyre kevesebb nagyrégió van az EU-ban; a magyarok mellett még egy-két román és lengyel egység, valamint különleges tengeren túli területek. Két görög egység is visszakerült mostanra ebbe a kategóriába a fájdalmas hellén kiigazítási program következtében, de 60% alatt már megjelennek portugál, spanyol vagy dél-olasz nagyrégiók is.²⁴

7. ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban áttekintettem a fenntartható – vagyis nem az 1981–2009-es görög forгатókönyvet idéző –, az Unión belüli megalapozott felzárkózás legfontosabb szempontjait. Egyrészt azt emeltem ki, hogy a volt posztkommunista közép-európai uniós tagok számára a tényleges felzárkózás hosszabb folyamat lesz, mint azt kezdetben gondoltuk volna. Másrészt módszertanilag alapvetően fontosnak látom, hogy elsősorban az egy főre jutó és vásárlóerő-paritáson mért mutatók alapján kísérjük figyelemmel a felzárkózás ütemét. Így egyúttal azt is láthatjuk, hogy ezek az országok – a portugálok vagy a görögök korábbi helyzetéhez hasonlóan – alacsonyabb munkabérral és árszínvonallal indultak el az uniós tagság útján. A felzárkózásuk így megfelelő ütemű, amit az is bizonyít,

²³ Észtország önmaga egy nagyrégiót alkot.

²⁴ Bővebben ld. az EU kohéziós jelentései vagy Eurostat.

hogyan ebben az összevetésben 2020-ban több rendszerváltó ország már utolérte vagy meghaladta az addigi déli periféria országainak szintjét. Csehország, Észtország vagy Szlovénia már fejlettebb, mint Görögország, sőt előrébb jár Portugáliánál is. Csehország 2021-ben már utolérte Spanyolországot, hamarosan pedig Olaszország magasságában mozog a mérések szerint, nominális GDP-je meghaladja nemcsak a görög, de a portugál értéket is. Ennyiből a bővítés sikeresnek mondható, hiszen az új tagállamok mindegyike gyorsabban nő, mint az EU, és utolérhetik nemcsak a régi déli periféria, hanem az uniós centrum bizonyos országait is. Hasonló folyamatot láttunk 2008-ig Görögország, Portugália, sőt Spanyolország esetében is. Ám az első válság elsöpörte ezt a nem megalapozott felzárkózást, mivel az Unió közös gazdaságpolitikai együttműködési rendszere nem fordított eléggé nagy figyelmet arra, hogy e mögött a felzárkózás mögött mekkora a megalapozott versenyképesség, vagyis, hogy az adott tagállam ténylegesen is képes-e a formális felzárkózási ütemének megfelelő versenyképességet felmutatni. Ezért a 'struccpolitikáért' később súlyos árat fizettek, nemcsak a szóban forgó déli tagállamok, hanem maga az euróövezet is, mivel időközben felvették a déli periféria nem versenyképes országait is az övezetbe. Nem törődtek azzal, hogy ezek az országok korábban a hatalmas uniós transzferek ellenére is csak a saját valuta leértékelésével és önálló monetáris politikával tudták elérni, hogy lépést tartsanak a centrummal. Az olcsó közös pénz nem hozta meg az igazi konvergenciát (sőt az ingatlanbuborékkal a felszín alatt még a tüzet is szította), ezt a 2010-es években a valós versenyképességi szintekhez kellett igazítani. A két déli államnál javult az innovációs képesség, egészségesebb vállalatok jelentek meg a tőzsdén, de a hatalmas államadósság a pandémia alatt mindezt a pozitív folyamatot veszélybe sodorta. Arra figyelmeztet a görög és portugál sors, hogy a fenntarthatóság szempontjából a rendszerváltó országok esetében sem elég a reálértékben számolt felzárkózást figyelni, hanem más mutatókat is előtérbe kell helyeznünk. Rögtön ilyen a demográfiai fenntarthatóság kérdése, ahol a kezdeti rendszerváltó sokk után térségünkben is kezd állandósulni a javuló trend a termékenységi rátánál, és ez bizakodásra ad okot. Ám ezzel együtt sem valószínű, hogy az emelkedő életszínvonal önmagában emeli a születésszámot. A korfájukat a nyugati államok nagyrészt úgy tartják fenn, hogy fiatal bevándorlókkal számolnak a munkaerőpiacon,

s ennek révén lakosságuk még tovább nő. Közép-Európában nem ez a helyzet. Magyarországon, Romániában – de Bulgáriában vagy Horvátországban is – csökken a lakosságszám. Mivel ezeknek az országoknak a mutatói nem haladják meg az uniós termékenységi rátát, de ellene vannak a más kultúrákból jövő bevándorlásnak, még nincs válasz részükről arra, hogy miként tudják fenntarthatóvá tenni a korfájukat, az egészségügyi vagy a nyugdíjrendszerüket, és hogyan tehetik kiegyensúlyozottá az államháztartásukat. Ez érvényes Magyarországra is.

Az egy főre jutó reálérték szerinti sikeres felzárkózás mellett megnéztem a kérdéses országok nominális felzárkózását is. Ez az alacsonyabb árszínvonal miatt szerényebb mutatókkal, lassúbb ütemben, de szintén zajlik. Vannak olyan, a leértékelés eszközét is használó országok – Magyarország, Lengyelország és kisebb részben Románia –, amelyek így folyamatosan a helyben olcsó termelési környezetbe juttatták a befektetőket, Magyarország elsősorban a külföldieket. Ebből a legfontosabb tényező maga a munkaerő euróban kifejezett ára, hiszen ebben a valutában zajlik a költségverseny. Ha a szóban forgó országok nem változtatnak az ipari összeszerelésre és jól képzett, de olcsó munkaerőre épülő stratégiájukon, akkor könnyen megrekedhetnek ebben a helyzetben, és nem lesz sem minőségi ár- és bérfelzárkózás, sem saját megtakarításokon keresztül megvalósuló tőkeképzés. Ennek a minőségi lépésnek számtalan követendő példája lehet, Szingapúrtól kezdve Írországon át egészen Dél-Koreáig. A nominális fejlettség elemzése nemcsak emiatt fontos, hanem a tényleges tagállami befizetések, valamint a gazdasági súllyal járó politikai erő érzékeltetése miatt is. A visegrádi országok nominális súlya az EU-ban – amire gyakran hivatkozunk, mint az EU új lokomotívjára – 2010 és 2020 között csak kis mértékben nőtt az erősebb leértékelési kényszer miatt. Látjuk is, hogy ennek következtében az árszínvonal (és a bérszínvonal) felzárkózása 2010 után megtorpant; csak az eurózóna tagjainál és a cseheknél látható ez nagyobb mértékben, mivel ott nem lehet leértékelni. Igaz, a folyamatos válságok inflációt fékező (dezinflációs) hatásai is ellene hatnak ennek a folyamatnak. Vizsgálva a tényleges egy főre jutó, euróban számolt konvergenciát, a térség országai változó módon tudnak előrehaladni. Észtországban ez látványos, de a többi országban még nincs meg az inflexiós pont; sőt Magyarországon, Romániában vagy Lengyelországban az utóbbi 10 évben még mindig

divergencia valósult meg, miközben az egy főre jutó reál GDP-ben minden új államnál tart a felzárkózás. Fennáll tehát egy bizonyos olló a két számítási mód között, bár biztató, hogy a nominális felzárkózás is halad, nem stagnál.

Mindezek fényében a felzárkózás fenntarthatóságának legfontosabb kérdése megítélésem szerint a minőségi versenyképességi mutatók figyelemmel kísérése. Sajnos nincsenek egyértelműen elfogadott mutatók, még a komplex svájci intézeti versenyképességi pontozások sem nevezhetők széles körben elfogadottnak. Megnéztem, hogy a felzárkózó országok mennyire tudják a potenciális GDP-bővítést a hatékonyság intenzív TFP-mutatója szerint megvalósítani. Látszik, hogy 2008 után ebben a folyamatban törés állt be, akárcsak a működő tőke állományának beáramlásában. Az utóbbi néhány év hozott csak újabb fellendülést e téren, s ez megalapozottabbá teheti valós konvergenciareményeinket. Versenyképességi mutatónak tekintem azt is, ha egy ország a külső egyensúlyt tartani tudja, lehetőleg állandó árfolyammal. Ez a mutató sokat javult a térségben, és úgy tűnik, többen is tartani tudják versenyhelyzetüket akár az eurózónába való belépés után is, mint pl. Horvátország vagy Bulgária. Románia, Magyarország és Lengyelország versenyképessége még nem tart ott, hogy tartós növekedést érjen el stabil árfolyam és külső egyensúlyi mérleg mellett. De ennél is nagyobb feladat lesz az, hogy a térség országai az államadósság rátáját is megfelelő szintre tudják levinni, vagy ott tudják tartani. Sajnos az utóbbi 20 évben szinte mindenhol nőtt az adósságráta, az adósság összege pedig még jobban, ez pedig nem kedvez a fenntartható gazdasági növekedéssel elérhető felzárkózásnak. Súlyos a helyzet Romániában (most élük föl a rendszerváltás előtt hatalmas áldozatokkal megvalósított adósságnélküliség utolsó tartalékait), de Magyarország is nehéz helyzetbe került, mivel a rendszerváltás óta csak egyszer, 1996-ban tudott egyensúlyi költségvetést felmutatni. Lengyelországban és Szlovákiában is nő az adósság és az adósságráta. A fenntartható felzárkózáshoz középtávon feszesebb fiskális politika lenne szükséges.

Fontosnak tartom továbbá, hogy az innovációs képességekben, különösen a humán erőforrás fejlesztésének kérdéseiben olyan minőségi váltáson essünk át, mint korábban azt a finnek és az írek tették. Látható, hogy miközben az észtek ebben nagyszerű teljesítményt nyújtanak, a többi ország egyelőre sajnos nem képes erre; mennyiségi felzárkózási

szintjeiket csak tartani tudják (csehek és szlovénok). Románia esetében súlyos lemaradást állapíthatunk meg. Márpedig e vonatkozásban nem lehet hosszú ideig negatív ollót fenntartani, ahogyan azt a görögök esetében annak idején láthattuk. (Feltűnő, hogy a 2010-es évek végén a görögöknek és egy kicsit a portugáloknak is sikerült a mennyiségi GDP-visszavágással együtt javítani az innovációs mutatókon; ez reményt adhat arra, hogy a két felzárkózási szint – a GDP mennyiségi és a versenyképesség minőségi szempontja – találkozni fog.) Ennek követendő példának kell lennie a jelentős minőségi elmaradásban lévő magyar, lengyel, horvát vagy szlovák vezetés számára, vagyis középtávon ebbe kell hatalmas forrásokat befektetni. Akkor léphetünk az európai centrum felé tartó minőségi pályára, ha a beáramló működő tőke és a kiáramló működő tőke különbsége csökkeni fog, vagyis megjelenik a saját tőkeképzés. A szociális és területi metszetben megvalósítandó konvergencia csak a szlovénoknál és a cseheknél mérhető a centrumországokéhoz, a többiekénél nagy a szélsőség, s ez előbb-utóbb a konvergencia befagyásához vezet.

A helyzet nem rózsás, hiszen az Unióban a periféria országai hozzászoktak ahhoz, hogy jelentős uniós transzfer révén képesek tartani a növekedési pályát és az egyensúlyt; de ennek az új helyzetben – a britek kilépése, a kohézió kivül más feladatok előtérbe kerülése – már egyre kisebb GNI-aránya van. Szükséges a saját tőkeképzés, a komplex megújulási képesség kifejlesztése, miként azt az elmúlt 30-35 évben az írek megvalósították.

8. FÜGGELÉK

8.1. Szemléltető grafikonok, táblák

F1. ábra: Nem szükségszerű az, hogy egy ország a periférián maradjon. Finnország az 1917-es függetlensége után fokozatosan 'húzott el' az akkor közepesen fejlett Magyarországtól vagy Görögországtól, és lett a fejlett európai centrum része. Az elmúlt negyven év ugyanezt hozta Írország esetében is, mely ma az EU második leggazdagabb állama Luxemburg után.

Európai országok fejlődése 1870-2010
(1990-es USD/fő)

Országok	1870	1910	1926	1937	1948	1960	1975	1990	2010
Finnország	1140	<u>1906</u>	2392	3441	3957	6230	11441	16866	23290
Olaszország	1542	2176	2600	2772	2735	5456	10619	16313	18520
Lengyelország	<u>946</u>	<u>1690</u>	n.a	<u>1915</u>	n.a	<u>3215</u>	5808	<u>5113</u>	10762
Magyarország	1092	2000	2162	2543	2200	3649	5805	6459	8353
Görögország	1216	<u>1626</u>	2180	2769	<u>1798</u>	<u>3146</u>	7722	10015	14691
Portugália	1207	<u>1228</u>	<u>1419</u>	<u>1757</u>	<u>2046</u>	<u>2956</u>	6517	10826	14279
Románia	<u>931</u>	<u>1660</u>	<u>1258</u>	<u>1130</u>	<u>816</u>	<u>1844</u>	<u>3761</u>	<u>3511</u>	<u>4653</u>
Ausztria	1863	3290	3413	3156	2764	6519	11646	16895	24096

Aláhúzással jelölve az adott évben Magyarországnál kisebb egy főre jutó nemzeti jövedelmeket
Forrás: Maddison

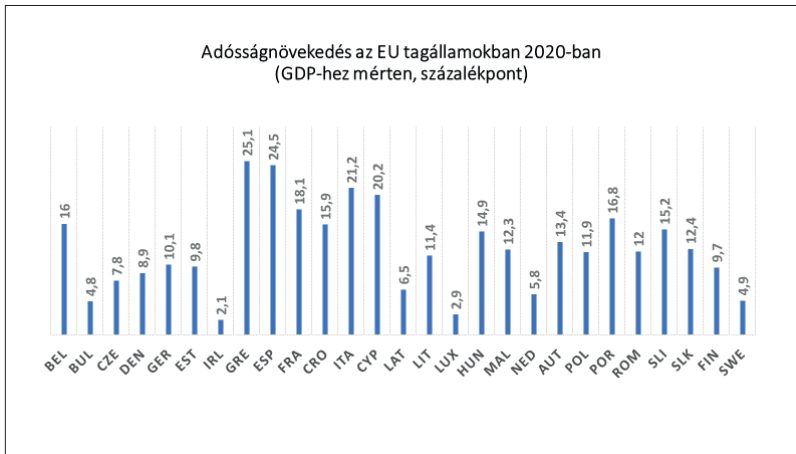
F2. ábra: 2009, vagyis az utolsó válságév után a gazdasági növekedés nagyobb volt Közép-Európában, mint az EU-ban vagy Ausztriában. Ennek ellenére még nem történt meg a régióban egységesen a felzárkózáshoz szükséges inflexió pont elérése, vagyis a nominális hátrány ledolgozása. Szlovákia átlagos gazdasági növekedése a magyarral volt párhuzamos az euró zónabeli tagsága ellenére, de elmaradt a lengyel ütemtől. (Reálfejlettsége eközben a magyar és a lengyel mutató alá esett, de ez módszertani váltásnak és nem fejlődési problémának tudható be. Mindez úgy csapódott le az adatokban, hogy az egy főre jutó GDP-je nagyobb a két visegrádi országénál, de reálfejlettsége már alatta marad azoknak.) Hamarosan hasonló jelenségek várhatók majd a magyar–horvát viszonylatban is, az euróövezetbe való zágrábi belépéssel erős nominális felzárkózás veszi kezdetét ott is.

Gazdasági növekedés 2010 után
(%)

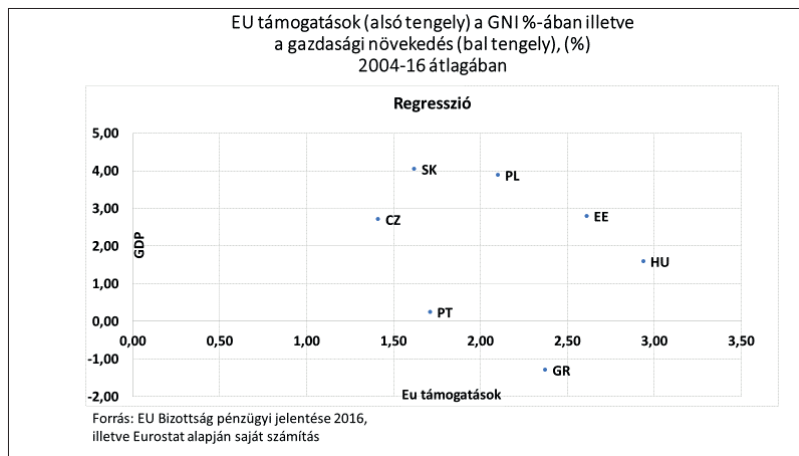
Ország	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Átlag
EU27	-4,3	2,2	1,8	-0,7	0,0	1,6	2,3	2,0	2,8	2,1	1,6	-6,6	0,4
HUN	-6,7	1,1	1,9	-1,4	1,9	4,2	3,8	2,1	4,3	5,4	4,6	-5,0	1,4
POL	2,8	3,7	4,8	1,3	1,1	3,4	4,2	3,1	4,8	5,4	4,5	-2,7	3,0
SK	-5,5	5,9	2,8	1,9	0,7	2,6	4,8	2,1	3,0	3,8	2,3	-5,2	1,6
LIT	-14,8	1,7	6,0	3,8	3,6	3,5	2,0	2,5	4,3	3,9	4,3	-0,8	1,7
CZ	-4,7	2,4	1,8	-0,8	0,0	2,3	5,4	2,5	5,2	3,2	2,3	-5,6	1,2
AU	-3,8	1,8	2,9	0,7	0,0	0,7	1,0	2,0	2,4	2,6	1,4	-6,6	0,4

Átlag: éves növekedések számtani átlaga
Forrás: Eurostat, EU = EU27 (2020)

F3. ábra: Bár az utóbbi húsz év második válsága 2020-ban nem okozott gazdasági összeomlást, de a fenntarthatóságot – így az államháztartási egyensúlyt – az előző évtized folyamán jól kihasználó északi államoknál volt a költségvetésekben nagyobb tartalék az ellenlépésekre, és itt nem is nőtt annyira az adósságráta. A déli modell azonban törekenyebbnek bizonyult, és szereplői jobban eladósodtak. Ezért nem lehet fenntartható módon saját erőből kiemelni őket a válságból. Politikai viták után közös kezességgel elsősorban nekik vesznek fel hiteleket az EU Új Generáció programján (2021–26) belül. De hogy ettől fenntartható lesz-e a modelljük, vagy egy újabb kényszerű adósságleírás indul el, mint 2012-ben a görögöknél a 2. mentőcsomaghoz kapcsolódóan, az még a jövő kérdése. Közép-Európa ebben is közbülső modellt képvisel.

F4. ábra: A kéttengelyes felmérés azt mutatja meg, hogy ki mekkora nettó transzfert kapott az EU-tól a belépéstől 2016-ig, és ezzel párhuzamosan mekkora növekedést tudott felmutatni – mindkét mutató GDP-arányos –, ez megint csak az államadósság remélt kinövésével a gazdasági fenntarthatóság egyik jelképes indikátora. Portugália, Görögország és Magyarország szerényebb mutatója nem független ezen országok induló helyzetben is magas eladósodottságától, míg a fegyelmezett államháztartású cseh, észt, szlovák és lengyel mutató már biztatóbb lehet. Mindenesetre most az utóbbi országok is emelik eladósodottsági rátájukat, tehát trendforduló is lehet: Vajon képesek-e gazdaságilag-költségvetésszerűen fenntartható módon kitörni a jelenlegi közepes fejlettségi csapdahelyzetből? Közben a GNI-arányos EU-transzfer lassan csökkeni fog. A következő összehasonlító elemzés 10 év múlva lehet esedékes.

8.2. Összefoglaló kiskaté

8.2.1. Mit értünk mennyiségi és minőségi felzárkózási tényezőkön?

Mennyiségi szempont az egy főre jutó GDP és GNI (mely a hazai jövedelemtulajdonosoké) mérése, a fizetések fajlagos növekedése vagy a gazdasági növekedés üteme. Átmeneti tétel a két csoport között maga a demográfiai trend és a környezeti fenntarthatóság a növekedésre foku-

szálás közepette, a külső – és az ehhez kapcsolódó, már minőségi jellegű cserearány-mutató – és a belső egyensúlyi helyzet. A minőségi kategória terén a versenyképesség olyan elemei, mint az innovációs képesség, a munkatermelékenység (mely nélkül nem lehet megalapozottan jövedelmeket emelni) javulása, a nemzeti tulajdonú vállalatok aránya és mértéke az exportból – vagyis a duális szerkezet eltörlése –, de a szociális vagy területi kohéziós tartalékok egyaránt fontosak. Keveset beszélünk ezen a téren arról is, hogy a potenciális GDP-növekedést képesek vagyunk-e szintén minőségi, intenzív (belső hatékonyságot javító), és nem csak extenzív módon emelni.

8.2.2. Rosszabbul jártak-e azok a rendszerváltó államok, melyek túl korai felzárkózási szakaszban csatlakoztak az euróövezethez?

Ez inkább a választott gazdaságpolitika függvénye. Az írek megfelelő gazdaságpolitikával kitörték a félperifériás helyzetből, amiben segített nekik a korai, 1973-as EK-belépés és az 1999-es csatlakozás az euróövezethez. Jó eredményeket tudtak felmutatni a balti államok és a szlovénok is. Vannak olyan elemzések, melyek szerint a szlovákok is nyertek vele, felzárkózásuk lelassulása más szempontokra (pl. a nagy feldolgozóipari FDI-kitettségre, a humán erőforrás bevonásának kifulladására) vezethető vissza. Igaz, hogy azok a gazdaságpolitikák, melyek leértékelésre alapozták a mennyiségi felzárkózásukat, mint a déli államok 1990 előtt, vagy a legtöbb közép-európai belépő, ezzel az irányultsággal nem tudnak igazán úgy belépni, hogy később is folytatódjon a felzárkózás. Emellett még többen szeretnek belső politikai legitimációs okokból költségvetési deficitekkel is élni, a fogyasztási osztogatást és az adósságot elinflálni, ami ellene hat a maastrichti feltételek szigorának. Ez esetben ésszerű lehet a tagság későbbre halasztása, a megfelelő szintű mennyiségi felzárkózás függvényében (90%-os reálfejltség, mint az MNB is írja), de lehet ugyanezt elérni strukturálisan jó prioritások meghatározásával és célzott beruházási, valamint takarékos fiskális politikával.

8.2.3. Miért fontos a minőségi mutatókat részletesen vizsgálni?

A görög és a többi mediterrán példa 2008–15-ben megmutatta, hogy nem lehet büntetlenül elszakítani a mennyiségi felzárkózást a minőségitől. Ezért nagyon fontos Európában a lakosság korfája, demográfiai

fenntarthatósága, valamint a termelékenység, a külső és belső egyensúlyok fenntartása. (Most paradox módon – ld. Bulgáriában vagy világvilágszónyatban Kínában – a lakosságszám zuhanása adja leglátványosabban az egy főre jutó növekedést.) A tartós felzárkózáshoz Európában nagyfokú humánképzettségbeli felzárkózás szükséges, hiszen az új globális értékláncokban és fejlesztésekben ez a magas értékhányad – vagy ami fontosabb, a vezető szerep – a belépőkártya. A technológiai követő országok nem tudnak megfelelő helyet szerezni ebben a folyamatban, és nem tudnak nagyobb értékhányadot a saját tőkeképzésre fordítani.

8.2.4. Lehet-e egy rendszerváltó közép-európai állam nettó tőkeexportőr, és rendelkezhet-e magasabb GNI-vel, mint GDP-vel?

Lehetséges, de ehhez nagyfokú vállalati sikerekre van szüksége nemzetközi téren, ráadásul elsősorban hazai tulajdonú cégek révén. Ez nem FDI-ellenesség, hiszen azok jó kihasználása is segíti a kisebb nemzeti cégek határon átnyúló sikereit, a tőkeképzést és a szükséges brandek kialakítását. De utána nagy részüknek önállóan kell fellépni és kitörni a termelőszeréből, mely az értékhányadok legalacsonyabb hozzáadott részét jelenti, tőkeképzés szempontjából inkább vegetálást jelent. Fontos még a megfontolt külső és belső makroszintű egyensúlyi politika, hiszen ezek a felzárkózó államok nehezebben finanszírozzák belülről a nagy adósságokat. Ha nagyfokú külső finanszírozásra szorulnak, a hozamok miatt ebből jelentős a tőkevesztés is.

8.2.5. Lehet-e fenntartható növekedés úgy, hogy közben kisebb lesz a költségvetési hiány és az adósság?

Igen, erre példa a balti és a skandináv államok nagyon takarékos, csak a nemzetközi versenyképességre és a humán erőforrás-fejlesztésre összpontosító állami politikája. Akkor lehet sikeres, ha nemcsak a fejlődéshez szükséges infrastrukturális vagy közösségi fejlesztéseket végzik el, hanem elhagyják e téren a szükségtelen vagy túl korai presztízsrészeket, mert azok nagy energiákat és forrásokat vonnak el később is, például az innováció elől.